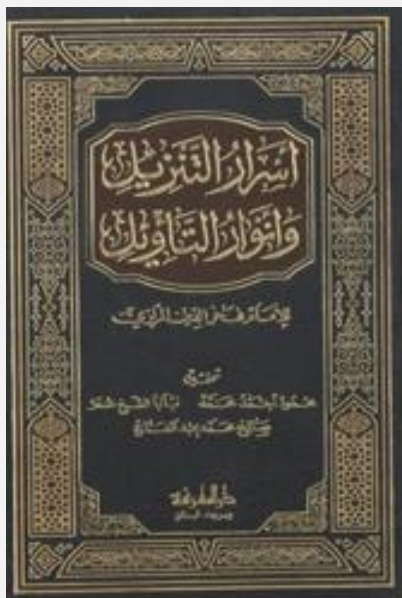

تفسیر موضوعی قرآن از فخرالدین رازی: اسرار التنزیل و انوار التأویل

یکی از بهترین و قدیمی‌ترین تفاسیر موضوعی قرآن، به نام «اسرار التنزیل و انوار التأویل» اثر فخر رازی است که با توجه به جایگاه تفسیر موضوعی، در میان رویکردهای تفسیری موجود، اهمیت ویژه ای دارد.

یکی از بهترین و قدیمی‌ترین تفاسیر موضوعی قرآن، به نام «اسرار التنزیل و انوار التأویل» اثر فخر رازی است که با توجه به جایگاه تفسیر موضوعی، در میان رویکردهای تفسیری موجود، اهمیت ویژه ای دارد.

به گزارش خبرنگار مهر، دکتر حسن انصاری، عضو هیئت علمی مؤسسه مطالعات عالی پرینستون، عضو شورای عالی علمی مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی و نسخه پژوه برجسته کشورمان، در راستای پژوهش‌های خود در نسخه‌های خطی و تراش ارزشمند اسلامی، به نسخه‌ای از یکی از بهترین و قدیمی‌ترین تفاسیر موضوعی قرآن، به نام «اسرار التنزیل و انوار التأویل» اثر فخر رازی دست یافته است که با توجه به جایگاه تفسیر موضوعی، در میان رویکردهای تفسیری موجود، اهمیت ویژه ای دارد.

تفسیر موضوعی یکی از شیوه‌های کهن تفسیری است که کمتر مورد توجه مفسران قرار می‌گرفته، اما با تخصصی شدن نیازها و مسئله‌های انسان امروز، توجه به این شیوه‌ی تفسیری به منظور پاسخ‌گویی به آن نیازها، رشد چشم‌گیری داشته است و به همین دلیل، و نظر به شأن و شیوه منحصر به فرد فخر رازی در تفسیر قرآن کریم، بازبایی و شناخت این تفسیر بسیار مهم است، هر چند که جایگاه فخر رازی و شأن علمی و تفسیری او در میان فارسی‌زبانان، همچنان نادیده گرفته می‌شود و حتی کتاب‌شناسی مناسبی از آثار فخر رازی به زبان فارسی موجود نیست. تا کنون از این کتاب دو نسخه در سال ۱۹۹۲ در قاهره (<http://yon.ir/v5Jp>) و در سال ۲۰۱۱ در بیروت (<http://yon.ir/w5Hc>) به چاپ رسیده است، اما نه به زبان فارسی ترجمه شده است و نه گزارشی از آنها به زبان فارسی موجود است.

گزارش خودنوشت وی از این کتاب در پی می‌آید؛

در تاریخ تفاسیر قرآن کریم، تعداد تفاسیر موضوعی چندان زیاد نیست و بیشتر در حوزه‌های مشخصی مانند فقه القرآن و یا آیات متشابه می‌توان نمونه‌هایی از تفاسیر موضوعی قرآن را در میان آثار تفسیری گذشتگان سراغ گرفت؛ البته این به معنای نبود دیگر انواع تفاسیر موضوعی نیست و می‌توان از نمونه‌های دیگری هم سخن به میان آورد؛ از جمله کتابهای ما نزل من القرآن درباره آیات نازله در مورد اهل بیت (ع) که در واقع به مثابه تفاسیر موضوعی و تک‌نگارهای موضوعی قرآنی هستند.

در موضوعات کلامی نمونه تفاسیر موضوعی را باید در مباحث متشابه القرآن دید که یک نمونه مهم آن را پیشتر در مقاله‌ای درباره ابوطاهر طریثی در مجله کتاب ماه دین مورد مطالعه قرار داده‌ام. در اینجا قصد دارم نمونه‌ای مهم از تفاسیر موضوعی قرآن را از یکی از بزرگترین مفسران اسلامی، یعنی امام فخر رازی، متکلم و مفسر بزرگ سنی اشعری معرفی نمایم. درباره فخر رازی هنوز کار نکرده بسیار است و ما هنوز در آغاز راهیم. از جمله هنوز یک کتاب‌شناسی جامع درباره فخر رازی نوشته نشده و کارهای فتح الله خلیف و زرکان دیگر کهنه شده است و روزآمد نیست. من چند سالی پیش به مناسبت انتشار مکاتبه‌ای میان فخر رازی و علی بن ناصر سرخسی، فهرستی از کتابهای فخر رازی را با استفاده از یکی از کهنترین فهرستهای کتابهای او نوشته ابن الشعار موصلی و بر اساس نسخه خطی کتاب ابن الشعار درباره تراجم شعرای سده هفتم در مجله معارف منتشر کردم که در آن به شماری از نوشته‌های قرآنی فخر رازی اشاره شده بود.

در سفر یمن، نسخه‌ای از کتابی مجهول‌الاسم از فخر رازی را در یکی از کتابخانه‌های خصوصی یمن پیدا کردم که متأسفانه آغاز آن افتاده است و تنها مجلدی (مجلد اول) از کتاب و نه همه آن است. اینکه کتاب از آن فخر رازی است در پایان نسخه مورد اشارت قرار گرفته، اما همانطور که گفتم نام کتاب روشن نیست. بر اساس مطالعه کتاب و مقایسه‌هایی دریافتم این است که

این نسخه، مجلدی است از کتاب اسرار التنزیل و انوار التأویل فخر رازی که در سالهای اخیر به چاپ رسیده است. ترجمه ای هم از آن به وسیله خود مؤلف با نام لطائف غیائی باقی است. در کتابخانه آیه الله گلپایگانی در قم و در کتابخانه ازهریه قاهره هم نسخه هایی از اسرار التنزیل موجود است.

به هر حال مجلدی که عکسی از آن در اختیار من هست، در رابطه با موضوعات کلامی مرتبط با اثبات وجود باری و ادله آن و مباحث مرتبط با خلق الهی است که بسیار با تفصیل و با طرح مباحث بسیار جزیی به شیوه فخر رازی، طرح شده است. ارائه مطالب با دسته بندی و فصل بندی بسیار است و همه جا نویسنده از طرح مباحث ریز و جزیی و آوردن شقوق مختلف غافل نبوده است. این کتاب در حقیقت تفسیری است موضوعی بر قرآن و ظاهراً دأب مولف در این کتاب چنین بوده است که با تفصیل بسیار مباحث خود را ارائه دهد، به صورتی که مجلد حاضر کتاب، می تواند کتابی کلامی نیز قلمداد شود و به همین دلیل از نقطه نظر تفسیری از تفسیر مفاتیح الغیب به نظر به مراتب تفصیلی تر می آید. البته به دلیل اینکه کتاب به هر حال در حول و حوش آیات قرآنی است، کتاب ظاهر کتابهای کلامی را رعایت نمی کند و مباحث کلامی را در لونی دیگر ارائه می دهد.

نسخه ای که در اختیار من قرار دارد، از یک نقطه نظر اهمیت دارد و آن کهنگی این نسخه است؛ جمادی الأول سال ۷۰۸ قمری، یعنی حدود صد سال پس از درگذشت فخر رازی. در پایان نسخه به این نکته اشاره شده که این مجلد تنها مجلد اول است و در مباحث اصول (یعنی اصول دین و مباحث کلامی) است. به هر حال به دلیل اینکه تاکنون نسخه چاپی کتاب اسرار التنزیل فخر را ندیده ام، نمی توانم درباره این نسخه بیش از این سخنی بگویم.